

Ezt a Kazinczy-képet rajzolta most meg számunkra Bodrogi Ferenc Máté, s ha ezt a portrét a továbbiakban kellő óvatossággal, a mindenkori elsődleges kontextus-

ra ügyelve mint a műértő Kazinczy egyik lehetséges önképét alkalmazzuk, akkor fontos orientációs pontra teszünk szert a Kazinczy-szövegek tengerén.

Fórisz Gergely

Babits Mihály levelezése 1919–1921

Sajtó alá rendezte Majoros Györgyi és Tompa Zsófia, Budapest, Argumentum Kiadó, 2012, 520 l. + 16 t. illusztráció (Babits Mihály műveinek kritikai kiadása. Levelezés)

Az új kötet minden olyan ismert levelet tartalmaz, amelyet 1919. szeptember 1-től 1921. január közepéig Babits Mihály írt vagy amelynek ő volt a címzettje. Két-százharminc levél (és számmal jelzett levélhiány), jegyzetekkel, mutatókkal és egy (a tartalomjegyzékben nem jelölt) kép és facsimile-melléklettel. Az első fénykép Babits Mihályt ábrázolja 1920 körül, az utolsó a költő és Tanner Ilona esküvői képe 1921. január 15-éről. A forradalmak lezárulta és következményeik – innen indul a kötet, ez adja egyik fő szölamát a levelezésnek, végül Tanner Ilona megjelenése és a vele kötött igen gyors házasság, s ezzel egy újabb Babits körüli szereplő, kapcsolatbefolyásoló megjelenése jelenti a lezárást. Mind a közéleti, mind a magánéleti fordulópont kielégítő indok a levélfolyam tagolására.

Az első levél Szabó Lőrinc sebtében küldött, rövid üzenete, hogy Babits vigyázzon Kosztolányi Dezsővel, „*semmi erős kijelentést*” ne tegyen, „amit fel lehetne használni” ellene. „Vigyázz, Kosztolányi most nagyon fel van paprikázva” (2607. sz. levél). Vigyázni Kosztolányival, a baráttal, az ifjúkori intimus (levelező)baráttal, akivel – írásbeli nyomot is hagyva – kéjjel osztották meg, mennyire

idegenkednek Adytól, s mennyire féltékenyek is rá?! Igen, vele kell vigyázni, mert 1919 szeptemberétől az Új Nemzedék *Pardon* rovatának szerkesztőjeként és írójaként a '19-es eseményeket, a vörös terrort élesen kritizáló, nem egyszer antiszemita pozíciót vállalt. (Ha esetlegesen a névtelen, de neki tulajdonított cikkeket nem is ő írta volna, akkor sem kétséges, hogy az Új Nemzedék igencsak kurzuslap volt, az antiliberális, antikommunista, antiszemita jobboldali radikalizmus orgánuma.)

A sorrendben következő tétel egy Szabó Dezsőnek szóló, és a címzett által összetépett levél bonyodalmait megvilágító üzenet. Babits nem kívánt csatlakozni ahhoz a társasághoz, az 1919 augusztusában létrehozott Magyar Írók Szövetségéhez, amely felajánlotta támogatását a Friedrich-kormányának, s ezt Szabó Dezső tudomására hozta. Szabó Dezső erre megfenyegette Babitsot, hogy amennyiben nem csatlakozik, minden erejével ellene fog fordulni (2627. sz. levél). 1919 kora őszen járunk. A Nyugat betiltás (felfüggesztés?) előtti utolsó, dupla száma 1919. június 16.–július 1-jei keltezéssel jelent meg. A következő, ugyancsak összevont szám novemberi keltezésű. Ebben jelent meg Babits híres tanulmánya, a *Magyar*

költő kilencszáztizenkilencben. Fontosnak tartotta Babits, hogy lépéseit és álláspontját, mit tett '19-ben, mit nem, a nyilvánosság elé tárja. (Emlékeztetőül az előző levelezéskötetre utalunk vissza. Már 1919 kora nyarán, látva a kommunista hatalomgyakorlás valóságát, a tömeges letartóztatásokat, a külföldhöz akart fordulni Schöpflinnel és Fenyő Miksával együtt. A Neue Freie Presse szerkesztőjének segítségét is igénybe akarták venni a terv megvalósításához, ő biztosított volna nyilvánosságot a deklarációnak, de a félelem megghiúsította azt: nem volt elég aláírója a tiltakozásnak, sem jobb-, sem baloldali emberek nem merték aláírni a terror nyomása alatt (lásd erről: JANKOVICS József, *Babits Mihály fegyelmi büntetésének revíziós eljárása ismeretlen dokumentumok tükrében*, ItK, 105[2001], 183–213; valamint a „Mindenki újakra készül...”: Az 1918/1919-es forradalmak irodalma c. [szerk. JÓZSEF Farkas, Bp., Akadémiai, 1959–1967] kötetben közölt dokumentumokat.)

Szabó Dezső nehéz eset volt. Már március végén zsarolta és fenyegette Babitsot, hogy engesztelhetetlen vörös ellensége lesz a folyóiratnak, ha nem ő írhatja a Tanácsköztársaságot köszöntő Nyugat-cikket (2472. és 2473. sz. levelek). Babits ellenállt Szabó Dezső önjelöltségének. Szabó Dezső most valóban Babits ellen fordult, aki nem akarta a Szabó-féle írószöveghez való csatlakozását konjunkturális cselekedetként beállítani, azaz magyarázat nélkül nyilvánvalóvá tenni a forradalommal való szembekerülését. Kedve sem volt az ilyen fokú elköteleződéshez, amely abban is tetet öltött, hogy egy küldöttség személyesen is tisztelgett Friedrich István miniszterelnöknél. „Az én világ-nézetem a proletárdiktatúra alatt teljesen konzervatív irányba tolódott el. De úgy

látszik, a konzervativizmust nem egyformán értettük. A forradalmat az eszközök utáltatták meg velem: s ha a visszahatás ugyanolyan eszközökkel dolgozik, akkor ez csak folytatása a forradalomnak” – írta most, szeptember közepén Babits Szabó Dezsőnek; akkor, amikor már fogalmazta a *Magyar költőt*. Már május óta tudta Babits, hogy az *Elsodort falu* kritikájára felkért Fülep Lajosnak rossz véleménye van a könyvről, s azt kézhez véve, olvasva, és tudva, hogy milyen erős vitába került Szabó Dezsővel, nem akarta a Nyugat újraindulását egy direkt Szabó Dezső-polémival kezdeni. Ezért vállalta a konfliktust Fülleppel, hogy csak a következő számban hozza a regényről írott kritikát, ezzel is visszább szorítva a dinamikus, aktívan forgolódó és szereplő Szabó Dezsőt.

Babits 1919-es tevékenysége, a testületi névsorokban való szereplés, néhány publikáció és az egyetemi katedra visszavetést keltett a hatalommal rendelkező hivatalosságban. Retorziók sora következett. A régi, konzervatív-liberalizmus világa a háborúval és Tisza erőszakos (egyenben szimbolikus) halálával megbénult, elfogyott. Az új rend – a régi emberekkel persze – alakulóban volt. Nem tudta feltárni, megérteni és bevallani saját hibáit, miért vezetett az ország útja zsákutcába. A küszöbön állt az új békeszerződés. Bár milyen összevisszaságokat is mutatnak a társadalom krízisjelenségei, a legutóbbi év eseményeiben résztvevők iránti gyűlölet a közös eredő. Babitsot is meghurcolják: szeptember 17-én érvénytelenítik professzori kinevezését. Beöthy Zsolt katedráját egyébként vonakodva foglalta el Babits. Nem volt doktorátusa, nem habilitált. Mivel pedig az új kinevezések valóban súlyosan megsértették az egyetemi autonómiát, s ezt Babits is tudta, ragaszkodott az írásos

kinevezéshez, testületi ülésekre csak ezután járt el, bár előadásait már megkezdte a papír kézhezvétele előtt. Kompetenciájához, elhivatottságához nem fért kétség. Most azonban fordult a kocka, és egy színttel lejjebbről, a Középiskolai Tanári Fegyelmi Bizottságtól jött értesítés a vizsgálatról. A megbélyegzés oka az egyetemi katedra elfoglalása mellett az Új Világban megjelent *Az igaz haza...* című írása. (Az Új Világ ifjúsági folyóirat volt, legalábbis ekként aposztrofálta a Haller István s. k. aláírásával ellátott fegyelmi határozat. Az ifjúság feltételezett „megrontása” mindig súlyosan esik latba.) Nyugdíjvesztésre ítélik, amit nem fogad el, s ezt kihívóan teszi, hiszen eddig sem vett fel nyugdíjat. Ezzel párhuzamosan futott egy másik fegyelmi ügy is ellene, a Petőfi Társaságban. Ez az eredendően „modern” társaság, a Kisfaludy Társaság akadémikus szellemétől kezdetben nagyon is különbözni akaró íróegyüttessel alig két éve fogadta tagjai közé őt. Az akkor mellette voksoló huszonhét íróból most 21-en a kizárás mellett voltak, mindössze 4-en akarták, hogy Babits továbbra is a szervezet tagja maradjon. A kizárásról a napilapok is hírt adtak, a megszégyenítés – egyben bárki más, a megtorlásokban érintett megfélemlítése – nyilvános volt és sokakhoz elért. (Móricz Zsigmondot egyébként hasonló szavazati aránnyal zárta ki a Petőfi Társaság.) Nem vette könnyedén Babits a történeteket, látjuk Csinszkanak írt leveléből: „Barátaim ugyan voltak oly kedvesek, s értesítettek a Petőfi társaságból való kidobatásomról. Ennek én még inkább örülnék, ha itt Szekszárdon eleven példákon nem látnám: mit jelent ez a mai »intelligencia« többségének szemében. De nem érdemes erről beszélni sem. Az emberek most alaposan bosszút állnak rajtam azért mert egy pil-

lanatra kénytelenek voltak különbnek elismerni. Képezem, Pesten is azóta megnyit mocsokoltak, gunyoltak, lesajnáltak, »megbocsátottak« [...] lassankint annyi mocsok tapad rám, hogy nem szégyellek semmit, sőt magam keresem a piszkot és mikor végére érek a vesszőfutásnak, akkor visszafordulok és újra átmegyek a vesszők között... [...] Harcolni nem tudok ezzel csöcseléssel, és védtelenül vagyok kiszolgáltatva barátaimnak akik nem tudják, ki vagyok, és ellenségeimnek akik nagyon is tudják... Bánom is én.” (2672. sz. levél) Sokféle érzés keveredik Babits mondataiban, önérzet, büszkeség, dac, indulat és valami szégyen is.

1920 elején érkezik egy, az utókor számára azonosíthatatlan feladójú, aláírást nem tartalmazó, nem is rövid levél (2659. sz. levél), melyet némely (vélt?) tartalmi egyezés alapján a jelen kötet szerkesztői Szekszárdra datálnák, és szerzőjét azonosnak mondják az előző levelezéskötetben közölt 2592. sz. levél írójával. Ott annyit vall be magáról a levélíró, hogy „valamikor nagyon jó ismerőse volt az Ön szüleinek és Önt is kedves Öcsém nagyon szerette”. S azt is, hogy ő „egy nagyon öreg néni”. Az 1919. augusztus 1-jén kelt levél figyelmeztetés: „Szeretem én Önt még most is, minden tévedésével együtt, csupán arra kérem, hogy ne tovább!” Konkrétumokat nem tartalmaz a levél, nem fedi fel, mit tart „tévedésnek”. Az általánosságban mozgó figyelmeztetés jöhet akár egy igazi idős nénitől is, de érkezhét valamely közeli ismerőstől, aki mintegy álnévként használja a névtelenséget. Még azt is meg merném kockáztatni, hogy valamely közvetlen családtagtól, vagy annak megbízásából. Az 1920 elején érkező levél szerzőjét nem tartom azonosnak az imént említett levéllel. A szöveg

ugyanis bennfentest sejtet, írója járatos az irodalomban, vagy legalábbis annak pletyka-közéleti vonatkozásaiban. „Holmi Déri [sic] Tiboroknak” – így, ezzel az ellenszenves, lekicsinylő többes számmal nevezi meg az író a levél – ad helyet a Nyugat, meg a „hazaáruló” Gellért Oszkárnak. Aztán „Babics [sic] elnyom minden kezdőt aki hozzá fordul segítségért, ha csak nem zsidó”. Vajon a Babits család közeli ismerőse ne írna helyesen a költő nyomtatásból is jól ismert nevét? A nevezett írók „az ország egészségét aláásták. Hát Önnek nem elég a pusztulás? Nem buktunk még eleget? Nem ábrándult még ki most sem a zsidaiából? Nem bántja, hogy senki sem szereti Önt? Hogy Önt csak per »zsidó lépcsőnek« hívják, mivel Ön olyan nagyon segíti a zsidókat az előrejutásban, a saját becsülete és presztízse árán emeli felfelé – »zsidó lépcső« – akire mikor elindult, azt mondták, hogy majd egy második Arany János fejlődik belőle – és mivé lett, – zsidó lépcső”. Babitsból a levélíró szerint kiveszett „minden keresztény, magyar és úri érzés!”, aztán felszólítja, hogy „[r]övid idő alatt átformálhatná a Nyugatot is keresztény úri folyóirattá”. A Nyugatot támadó konzervatív kritikából ismert antiszemita, sértett magyarságból fakadó toposz. Ez volt és ez lesz a Magyar Kultúra, a Budapesti Hírlap, a Magyar Figyelő és több más orgánus, köztük napilapok (!) vezérszólama. A három (nyomtatott) oldalas (civil?) levél szinte retorizált, a harmadik (nyomtatott) oldalon átokként ismétlődik az antiszemita tiráda: „Mért szeparálják ott még most is zsidókat, valahogy be ne jusson közéjük egy keresztény, csak zsidó! zsidó! zsidó!” S mindez egyben a kommunistaság vádja is. Kosztolányi, a keresztény, antiszemita kurzuslap cikkírója a levélíró szerint

csak „lepel”, arra való, hogy a Nyugatot „szolid” lapnak lehessen nevezni. A levél egy szólama, hogy a „hazaáruló” Gellért Oszkártól hoznak – ízléstelen módon – „hazafias verseket” (GELLÉRT Oszkár, *Neuilly*, Nyugat, 1920/1–2). A Nyugat a további országrontás fóruma a levélíró számára, aki ezzel a fordulattal zárja levelét: „Legyen újra a mienk kedves fiam és ne vegye tőlem r^óssznéven, hogy mindezt megírtam”. Ki lehetett az akkor *tizenötezer* lakosságú Szekszárdon, aki ilyen alaposággal és mégis anonim foglalkozott a város szülöttével? A tintaírás alapján további utánjárás volna indokolt; és még mindig a tintaírásnál maradva, a két levél írásképeinek egyezésétől vagy eltéréséről egy szót sem közöl a jegyzetanyag.

Érte atrocitás a forradalom oldaláról is Babitsot. Két, Bécsből érkezett levél képviseli ezt a fajta indulatot és átkot. Mindkettőt nő írta, két feleség: Hevesi Gyuláné Stern Jolán, a népbiztos felesége és Szamuely Tiborné Szilágyi Jolán, a „hi-éna” özvegye. Hevesi vegyész-mérnök volt, többszörös emigráns, 1938 és 1946 között munkatáborban raboskodott, utóbb akadémikus lett, és tagja volt az MSZMP Központi Bizottságának. Első felesége Rothbart Irma volt, aki később Sinkó Ervin társa lett. Stern Jolán új, férjét féltő feleség volt, felfokozott indulata innen is eredhet. A levél válaszul születik a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* megjelenésére. Babits „mosakodásához” küldi a törülközőt, »[a] költőnek«, aki sohasem alkotott. A költősége pedig ringyó finomkodásban csucsosodik, miközben tehén módjára kérödzik.” A levél zaklatott, néhol majdhogynem összefüggéstelen. Írójáról keveset, sőt semmit sem tudunk, de a férje valaki volt. A másik levél ese-

tében mindkét személy érdekes, a férj is, a feleség is. Szamuely volt az akasztófák embere, a kegyetlenség ideológiai meg-alapozója és szimbóluma már 1919-ben és – okkal – máig tartóan az. Menekülé-sekor a határátlépés közben letartóztat-ták, osztrák területen; a helyszínen (1919. augusztus 2-án) öngyilkos lett. Szilágyi Jolán (1895–1971) grafikus volt, Kernstok és Rippl Rónai szabadiskolájában tanult. (A levelezéskötet feltételezi, hogy Kerns-toknál együtt rajzolt, festett Csinszkával.) 1918-ban Bíró Mihállyal együtt alakított érdekvédelmi szervezetet a képzőművé-szek számára. 1959-ben jelent meg tőle egy erősen politikus hangvételű, igen erős karikatúra-album (*Karikatúrák*, Bp., Képzőművészeti Alap Kiadó, 1959). Leve-le ugyanolyan zaklatott, mint Hevesiné Stern Joláné, kézírása ezt jól mutatja. In-dulatól vezérelt gyalázkodó levél ez is, friss özvegyisége is motiválhatta. A meg-szólítás vehemens, vad tiráda: „Te fel-kínálkozó »senki által meg nem értett« szegény költő mimóza! magyarul írva mindenféle mázzal magát szépíteni aka-ró jellemtelen kutyadisznó!” Ez az utóbbi szó új sorban, középen kiemelve. Babits „strucc”, aki most „az esztétika homokjá-ba” dugja a fejét. Finomnak akar látszani, „pedig gyöng[e] trottyos gyáva”. „Ah te kulturesszencia!” – kiált föl Szilágyi Jo-lán. S a lezárás: „A te hires »elefántcsont tornyod« börtönöd lesz s soha ki nem kerülsz belőle gyávasággal magad itéled magadat Örök fogságra!!!!!!!!!!!!!!” (Így, 13 felkiáltójellel!) De mindkét levél – íróik becsületére legyen mondva – névvel alá-írt levél. Szilágyi Jolán levele végén egy rajz, a költő az elefántcsont toronyban, ahova létrán mászott föl (íronia!). A to-ronyból egy piros-fehér-zöld zászlót tart ki, térdel, a torony tetején a kettős kereszt.

A tornyon kívül egy fotel, ami – rá van írva – a vörös katedrát ábrázolja, és egy felirat: „Itt ült Babits!” A három levél egy-más mögé sorolódik a kötetbe, s ez a vé-letlen is jelzi, nem voltak könnyű napjai Babitsnak.

A magyarázkodás, de legalábbis az erőteljes öndefiníciók ideje ez. Babits manifesztuma nyilvános, a kényszerű szünet után nyitó Nyugat vezető anyaga. De a hozzá forduló is szükségét érzik magyarázatnak, önjellemzésnek. A ki-fejezetten ezért íródott levelek közül az első említésre méltó Rupprecht (utóbb, 1923-tól Marconnay) Tibor költő levele 1920 nyaráról (2745. sz.). Az 1896-ban szü-letett Rupprecht is ellentétekben gondol-kodik, az egyik pólust Babits, a másikat ő maga képviseli. Egy beszélgetésüket foly-tatja – az előzményekről az olvasó nem tudhat meg semmit. Vita lehetett köztük, még hozzá a személyiséget is megmutató vita, nem pusztán szakmai beszélgetés. A visszautalás teszi ezt nyilvánvalóvá, amikor a fiatal költő így fordul Babitshoz: „...átláttam az ön nagy diszharmóniáját és céltalan útját. [...] Önről [...] nem hi-hetem hogy igazán nyugati.” Majd rátér kettejük különbségére. Az ifjúság vala-mit akaró, magában bízó önkifejezése ez: „tudom magamról, hogy én egyesíteni fogom magamban a kontemplatív és az előretörő költő tulajdonságait és ezeket harmonikusan fogom hatalmassá tenni mint ahogy D’Annunzio harmonikusan akarja hatalmassá tenni minden költő alkotásában az Igazságot és a Szépséget.” Majd ostromozni kezdi Babitsot és az általa szerkesztett Nyugatot is. Megengedi: le-hetséges, hogy Babitsnak igaza van és „a reflexív költő az igazi”, bár ő nem hiszi. „A hangos költészet igenis magyarabb, mint a halk és az enyém is magyarabb

mint az Őné. Ami a Nyugatot illeti ennyit kell megjegyezni: A céltalanság egész bizonyosan minden gondolkozó egyén tragédiája de még a céltalanságban is kell bizonyos céltudatosságnak lennie. Ezzel szemben a »Nyugat« kultuszt csinál – a céltalanságból. Ez – tessék elhinni – a zsidó szellem jele. Csak a zsidó hirdetheti ezt annyira mint a Nyugat, azért hogy aztán zavarosban halászhasson. Csak a konfuziót akarják – a konfuzióért – nem pedig a felül kerekedő világosság kedvéért. A zsidó ősidőktől kezdve nem csinálta a történelmet hanem a konjunkturához alkalmazkodott, simult. [...] Ez az *alkuszok* és a *börzspekulánsok* teremtése ez az Estben és a Nyugatban is gyakran hirdetett szellem. Beteg és durva emberek, egy beteg és durva emberiség szelleme, egy kapitalista emberiség szelleme. [...] Önt pedig [...] sajnálom mivelhogy épp úgy mint Ady Endre a zsidó kapitalisztikus gondolkodás hálójába került és azok képviselnek minden sajgást, minden hitet minden szeretetet és finomságot hogy fölhasználják hogy csináljanak belőle moslékot – hogy föltálalják – a disznóknak, hogy csináljanak maguknak programot! Életet... Én pedig hirdetem nekik a Halált!” Ifjúi hév (két év múlva Kosztolányi a *Túlárado élet* címen ír róla a Nyugatban [1922/7]), de tudjuk, hogy Marconnay megőrizte ezt az irányt, és mint jobboldalit, 1945 után hátra szorították az irodalmi életből. (Nem egészen függetlenül a Magyarország elnöke vezérigazgatója, főszerkesztője és felelős kiadója, virtsologi Rupprecht Olivér működésétől, aki a recensens tudomása – és a *Magyar családtörténeti adattár*, <http://www.macse.org/gudenus/mcsat/fam.aspx?id=18316>; letöltés: 2014. aug. 3. – szerint Marconnay Tibor testvére volt.)

A másik ilyen, erősen öndefinitív levelet Dóczy Jenő írta Babitsnak 1920 decemberében. Dóczy – az Ady-Múzeum füzetekinek egyik szerkesztője – lényegében irodalmon kívüli életet élt, civilben mezőgazdasági szakíró volt. A levél ismét egy (kávéházi, asztal fölötti) a levélíró részéről visszafogott vita folytatása, írásban. Kikéri magának Babits szenvedélyes letorkolását. Saját renoméjért emel szót. Agresszivitást érzett Babits részéről, Szabó Lőrincről „csipkelődő megjegyzéseket”, „célzatos mosolyokat”, „asztalfölötti sugdósásokat”, „winkeket” kapott, hallott, érzékelt, s ebből olyasmit sejt, „hogy önök engem holmi álarcos, befelé fordított jelenyű keresztes vitéznek, sunyi kétszínűsködőnek opportunus konjunkturaembernek tartanak, akivel szemben némelyikőjük rezervált bizalmatlansággal, Ön pedig – impulzív természetének megfelelőleg – agresszív modorral viselkedik.” Mindezek álláspontja, világnézete rögzítésére készítetik, azért, mert fontos számára, hogyan vélekedik róla Babits. „*Elméletileg* a liberalizmus föltétlen híve vagyok” – írja. Csakhogy a saját szabadság korlátozza a másik emberét és fordítva, s ebből fakadhat a félreértés: a másik meghallgatása, az „immunis álláspont” gyanúsításokra készlet. „Megtörténhetik, ha egy konzervatív embert sokra becsülsz, a liberálisok konzervatívnak, kurzuslovagnak, s vice versa, ha pl. Ignótusról nagy méltánnyal beszél, zsidóbarát radikálisnak minősítenek.” Nem volna olyan fontos Dóczy önmagában, de nagyon jól jelzi a kor vitáit, egymás kölcsönös méretegetését. Milotayval is ült egy asztalnál a Centrálban ezekben a napokban. (Milotay ekkor ismét, már másodszor az általa alapított Új Nemzedék szerkesztője (s ekként Kosztolányi főnöke!), bár éppen

ekkor megváltak lapjától és újat indít, a Magyarorságot. A lap mögött ifjú gróf Andrássy Gyula állt, az Új Nemzedék ekkor legitimista orgánus volt. Milotay innen indul gyorsuló léptekkel a szélsőjobb felé, s lesz Gömbös (Új Magyarország), majd Imrédy híve. De már ekkor, 1919–20-ban is élesen zsidóellenes volt, kevésnek találta a numerus clausust, ebből az alapállásból kelt ki ellene.) Nehezen rekonstruálható szellemi konglomerátum, helykeresés, de korszakjelző. A mikrotörténelem módszerét kívánja a viszonyok szétszalazása, sok forrást kell(ene) egymásra vetíteni, hogy élesebb és pontosabb képet kapjunk. Dóczy egyébként majd komolyan leteszi a voksát Ignotus mellett, amikor közli az *Ignotus irodalomtörténeti szerepe és jelentősége* című írását (Nyugat, 1924/23). De még vissza kell térnünk a levélhez. Felhívja Babits figyelmét az Új Magyar Szemlében júliusban és augusztusban megjelent cikksorozatára, melyben méltánylással ír Babitsról, Móriczról, „de Szabó Dezsőről is, akit én értékes egyéniségnek tartok minden nagy fogyatkozása dacára, sőt Ignotusról, Szomorrról és Szép Ernőről is. Azt hiszem: a kurzus delén ép ezekről olyan hangon írni ahogyan én írtam, nem csekély <elfog> erkölcsi bátorságot jelentett” (2809. sz. levél).

A kurrens események, reakciók sorában találunk még egy-két igen erős korjelzést. Komjáthy Aladár kifakad Babitsnak, mit tapasztal: „Mi most mind csak azt látjuk, amit a háború és az emberek végtelen őrzöngése, a materiáliákban rombolt le, de azt a névtelen rombolást, ami a lelkekben ment végbe, nincs aki számon tartaná” (2675. sz. levél). Szabó Lőrinc 1920. február 28-án írja, „[o]lyan vacak a világ: most is a Centrálban alig ég a villany. Délben is elkéstek a déli lapok,

mert a villanytelepben baj van”. És hozzáteszi, milyen jó, hogy a február rövidebb hónap, kevesebbet kell spórolni (2678. sz. levél). Babits írja Csinszkanak 1920 májusában „[r]eám nagy idők járnak, de iparkodom katonásan tulgázolni rajtuk” (2733. sz. levél). Meglepő, hogy milyen kevés szó esik a békeszerződésről! Zsolt Béla ír Aradról még 1919 őszén, aggódva emlegetve a „rettenetes négy hónapot” és magukra vonatkozóan csak annyit ír: „várunk, várunk”. De 1919-ben még lapot tudtak alapítani, a Nadányi Zoltán névvel jelzett Tavaszt. Rövid életű lap volt, 1920-ban el is hallgatott. (A másodlagos források ellentmondó adatokat közölnek a folyóiratról. Az *Új magyar irodalmi lexikon* Tabéry Gézá-t nevezi meg szerkesztőként, e levelezéskötet összeállítói a jegyzetek között Nadányit említik. A levél fejléces papírja viszont főszerkesztőként Zsolt Béla nevét közli. A részletekben lakik az ördög, a magyar sajtótörténet adósságai egy ilyen apró részletnél is kivilágolnak.) A Keletmagyarország, az Erdélyi Magyar-Székely Szövetség hetilapjának, szervezeti közlönyének szerkesztősége kéziratért fordul Babitshoz, elkeseredetten, az „oláh bocskorokra” és az elszakítás okozta károokra erősen panaszkodva (2807. sz. levél). A legkülönösebb megjegyzést a jegyzetek között olvassuk, egy Babitscsal készült, a Virradatban megjelent interjúbán. Babits ezek szerint azt nyilatkozta volna: „Minden jó irodalom irredenta-irodalom, mert mutatja, hogy a magyarság van és méltó arra, hogy legyen” (2748. sz. levél). Nem tudjuk, ezt mondta-e pontosan Babits, hiszen mai tapasztalataink alapján is gyanakszunk, hogy sok múlik az újságon, különösen egy ilyen apró, „mi készül az irodalomban” című „kis színes” körkérdés esetén. A rengeteg jegyzet között jó lett

volna arra vonatkozó nyomozással is találkozni, hogy az *irredenta* használata miként változott, használta-e Babits másutt az olasz eredetű, már a Monarchiában is ismert, alkalmazott fogalmat.

Babits magánéletében két fontos esemény történik. Az eltávolodás Csinszkától (vagy fordítva, Csinszka eltávolodása a költőtől), Csinszka váratlan férjhezmenetele Márffy Ödönhöz. Ady Endre özvegye saját maga jellemzi kapcsolatukat őszintén, rögtön visszavéve ezt a fajta őszinteséget és mórlikálásra váltva: „Itt nem egy asszonynak és egy Költőnek – egy nagyon nagy Költőnek van a többé kevésbé mindig zavaros és izléstelen találkozásáról szó, – de két drága, – bolond, hajsztolt és meggyötört gyereknek a természetes összetartozása.” Ez még 1919 december közepe táján kelt levél, az aláírás még ez „[k]is lányod Csinszka” (2646. sz. levél). Volt ennél is frivolabb elköszönés Csinszka részéről, nem sokkal korábban még ezt írta: „kis lázadó rabszolgád”. Babitsot úgy aposztrofálja, mint aki „első” az „Ady sok és sokféle barátai között aki helyt állt[ál] érte” (2681. sz. levél). Ugyanitt megemlíti a Virradat egy glosszáját, mely szerint „csúnya és igazságtalan dolog volt a zsidóbarát Ady Endrét temetni Jókay mellé mikor ott a nemzeti irányt oly hiven és maradandóan képviselő Pósa bácsinak lett volna a helye”. Itt említi először Márffyt, aki az egyetlen Babbitson kívül, akit „nem tudok mértékkel mérni – a legjobb barátom. Okos, csendes, jó izlésű – kinek a hideg tartozkodasan [!] túl meleg, egyszerű és mély a jósága”. Augusztus 20-án bejelenti Babitsnak a házassága tényét. A házasság gyors volt, de annyiban legalább nem váratlan, hogy Csinszka Kernstoknál rajzolt, némelyek szerint Márffy is korrigálta rajzait, és a festő ismerte és szerette Adyt.

(Csak a költő társaságát nem.) Mindössze másfél évvel Ady halála után ez a házasság mégis afféle eldobott özvegyi fátyolnak számított.

Ennél is meglepőbb volt Babits házassága. Mindössze két hónappal a megismerkedés után vette feleségül Babits Tanner Ilonát. A kapcsolat körül sok a legenda. Szabó Lőrinc ún. *Kisnaplója* bőven ad felvilágosítást nemcsak a házasságról, de a Babits-Csinszka viszonyról is, amit a közeli barátok nem néztek jó szemmel. Szabó Lőrinc is azt írja Csinszkáról, hogy „örült hisztérika”. Azt is, hogy a korábban említett két levelet, a Hevesi Gyula feleségétől és Szamuely özvegyétől érkezőt Schöpfung, Komjáthy Aladár és a fiatal költő is közölte akarták Babbitssal a Nyugatban. Ez már a források egymásra vetítése, szembesítése. Hogy Tanner Ilona milyen mértékben volt Szabó Lőrincé (a menyasszonya volt-e valóban, vagy csak ágyasa), csak az egykor jelenlévők tudhatják biztosan. Szabó Lőrinc maga is utal rá, hogy „el kellett kezdeni a hozzám való kapcsolat ködösítéséhez, átmagyarázásához” (2830. sz. levél jegyzete). De Tanner Ilonával véglegesen új szereplő költözött Babits életébe, Babits költészetét, irodalmi kapcsolatait és a Nyugat szerkesztését is befolyásoló személy.

Recenzióm a levelek felvetette tartalmi kérdésekre összpontosít. Szakmai vitám a jegyzetek némelyikével, illetve a jegyzetelés elveivel van. Az évtizedekkel korábbi kritikai kiadások – mint például a Mikszáth-kötetek – jegyzetei olyan normatív módon, semleges tónusban fogalmazódtak, ami nem vetette fel a jegyzetelők kompetenciájának kérdését. Itt sok kérdése van az olvasónak. Fontos és tárgyyszerű információk sokaságát kapja. De aztán egyszer csak azt olvassa Szép Ernő neve

mellett, hogy „költő, író, *sanzonszerző*” [kiemelés – Sz. Á.]. Igen, írt sanzonokat Szép Ernő, de ez talán kevésbé releváns ebben a kontextusban, és kissé lebecsülő is. Aztán feleslegesen megmagyarázzák neki, hogy hol fekszik Frankfurt és milyen város, vagy a Krím-félszigetről kap információt. Azt is rendre tudtják, hogy a Centrál egy kávéház volt. A finomkodásra is van példa, amikor egy jegyzetben azt írják Csinszkról, „a hölgy”, másutt a feleséget hitvesnek mondják. A Csinszka–Márfy nászútról szóló jegyzetben is komikus, amikor ahelyett, hogy azt írják: Márfy ott is dolgozott, az áll a magyarázatban, hogy Kernstok műtermében „Márfy a művészetének is hódolt”.

Egy lényeges hiányra vártam volna magyarázatot, ez pedig a Nyugat 1919-es szünetelésének „titka”. Gál István magisztrális Babits kötet tartalmaz egy feltételezést, hogy a szünetelést a Pogány József „drámaírói vérszomja” okozta volna, bosszúja, amiért Fenyő Miksa a Nyugat 1919/11. számában levágta *Napoleon* című drámáját. (Vö. GÁL István, *Babits legtevékenyebb korszaka: Babits a 133 nap alatt: Tények és adatok = Babits Mihály: Tanulmányok, szövegközlések, széljegyzetek*, összeáll. GÁL Ágnes, GÁL Júlia, Bp., Argumentum–OSZK, 2003, 277.) Mindenesre érdemes lett volna levéltári adatok után is keresni, vajon mi volt a valódi oka a Nyugat átmeneti elhallgatásának, ha egyszer a Szellemi Termékek Országos Tanácsa és a Közoktatásügyi Népbiztosság valóban

a Mát és a Nyugatot jelölte ki a kömmün hivatalos szépirodalmi lapjainak. Nem mellékes kérdés, a folyóirat szerkesztője éppen Babits Mihály volt. A szakirodalomból is hiányzik egy fontos mű, Dr. Váry Albert koronaügyész-helyettesnek 1993-ban újra kiadott könyve. *A vörös uralom áldozatai Magyarországon* című 1922-es kötet hivatalos jelentések és bírói ítéletek alapján készült, hozzátartozik a megvilágító művekhez. A kötetet jegyző fiatal irodalomtörténészek láthatóan törekedtek a történelmi háttér megértésére. De tájékoztatlanságra mutat például az a jegyzet, ahol Kármán Tódornak a Tanácsköztársaság utáni bukásáról van szó. Kármán történetesen *visszament* Németországba, ahol 1906-tól a göttingeni egyetemen dolgozott, „privát docensi” státuszban, aztán 1913-tól az aacheni Aeronautikai Intézetének élén. Távozása tehát merőben különbözött a legtöbb emigránsétól. Végül pedig szeretnék egy üzenetet címezni a kiadónak is. Az ilyen, oszcilláló olvasásra készülő kötet, amely kifejezetten felhív a főszöveg és a jegyzetek közötti folytonos oda-vissza lapozásra, megérdemelt volna egy (vagy inkább két) könyvjelzőt!

A kötet egyebekben rendkívül fontos; jó, hogy a levelezésfolyam ismét lépett egyet előre. A levelek nagyban hozzájárulnak a korszak megismeréséhez, s a szóhasználat – akár a címzetté, akár a levélíróké – visszaidézik a korabeli viszonyokat. Adott esetben akár többet is elmondanak, mint a nagy összefoglaló művek.

Széchenyi Ágnes